

PEDAGOGICKÁ
FAKULTA
UNIVERZITA KARLOVA

Posudek na habilitační spis Jany Hrdličkové

Zweiter Weltkrieg und Shoah in der deutschsprachigen hermetischen Lyrik nach 1945

Brno: Masarykova univerzita, 2019. 240 s.

Jako hermetická lyrika jsou označovány básně, jejichž sémantická rovina se vzpírá běžnému porozumění, protože se jejich autoři vzdalují tradičním jazykovým strukturám a pracují se „šifrou“, jímž zavádějí do textu dodatečnou významovou rovinu. Její sémantika je zhusta běžnému čtenáři neprůhledná, ba dokonce mu může být zcela uzavřená, neproniknutelná, neboť autoři pomocí četných modifikací, posunů a nově vytvářených slovních spojení vyvazují slova z jejich původního a zaběhlého užívání. Hermetická lyrika je proto často přiřazována k reflexní subjektivní lyrice. Vyžaduje totiž k porozumění jen takového recipienta, který je ochoten podstoupit proces „dešifrování“ autorova záměru, jehož úspěšné absolvování teprve otevírá přístup k uchopení textu. Jana Hrdličková si zvolila hermetickou lyriku v poválečné německojazyčné literatuře jako téma svého habilitačního spisu. A zhostila se ho, to chci konstatovat už v úvodu svého posudku, nadmíru odpovědně a s obrovskou dávkou erudice. Úkol to totiž vůbec není lehký a samotná německojazyčná germanistika není v zavedení pojmu „hermetická lyrika“ pro jednu z výrazných linií německé poválečné poezie zdaleka jednotná. O tom svědčí výborná shrnující kapitola historii pojmu „hermetická lyrika“ a jeho vývoji v německojazyčné oblasti po roce 1945 (s. 13–32). Prvotní problém byl v přesvědčení literárních historiků a teoretiků, že hermetismus a hermetická literatura se pojí s negativními emocemi jako předsudek a opovržení, že je „temná, nepropustná a sebestředná“ (Hugo Friedrich, 1956), její autoři se izolují od vnějšího světa, pohrdají jím, tudíž vedou s ním monolog. Hermetismus odmítá jakýkoli vztah k realitě, neboť je od počátku svému okolí „neprodyšně uzavřený“ (s. 203).

Tady začíná vlastní téma této vynikající práce: *polemika s monologičností poválečné hermetické lyriky*, jasně a zřetelně formulované při vědomí, že se pokusí vyplnit mezery v dosavadním vývoji. Jana Hrdličková proti tomuto tvrzení staví tezi, že hermetická poezie po roce 1945 komplexně reaguje na dobu, která ji utvářela, především na druhou světovou válku a holocaust, není zdaleka sebereflexí svých autorů, ale *formou dialogu* (byť leckdy složitě dešifrovatelného) se snaží „dotknout hrůzy“ (Nelly Sachs) a „novým jazykem se pokusit popsat nevyjádřitelné“ (Paul Celan). Celý vývoj literárněvědného myšlení o hermetické lyrice, na jejímž prahu jsou díla Paula Celana a Nelly Sachs jako umělecký obraz hrůzy německého nacismu, pak shrnuje tvrzením, že hermetická lyrika byla

vždy vnímána prizmatem společenského vývoje v Německu (méně již v Rakousku) a stávala se výraznou politickou zbraní jak pro konzervativní kruhy (Frenzel, Friedrich) v odmítání hermetismu, tak ale i pro levicové intelektuály a filozofy 60. let 20. století, kteří jeho představitele považovali za skutečné „autentické umělce“ (Adorno, Neumann). Teprve po sjednocení Německa, které je výrazným předělem v úsilí o ustavení hermetické lyriky jako významného poválečného lyrického proudu a jejího nového vymezení, se vědecké úsilí soustřeďuje na její filozofickou (Boelderl), literárně-teoretickou (Simonis) a literárně-historickou (Waldschmidt) definici. Přesto ještě chybějí studie o vztahu hermetické lyriky k traumatům druhé světové války a holocaustu, zvláště o její schopnosti či neschopnosti se s nimi umělecky vyrovnat (s. 31). Tento nedostatek se ve své habilitaci na příkladu pěti vybraných autorů (Paul Celan, Nelly Sachs, Ingeborg Bachmann, Erich Arendt, Ernst Meister) a z nich zvolených básní Jana Hrdličková pokusila napravit. Termín „hermetická lyrika“ ovšem stále zůstává pojmem neukotveným (většina literárně-historických studií a dějin literatury s ním pracuje okrajově), proto Jana Hrdličková zvolila jako úvod své studie podrobný průřez půlstoletím diskursů a polemik o hermetismu v novodobé lyrice (kapitola *Umrisse einer Geschichte des hermetischen Gedichts im deutschsprachigen Raum*), ve kterém shrnuje nejen výsledky dosavadního výzkumu, ale obohacuje je vybranými příklady z primární literatury. Vznikl tak vskutku inovativní a dosud takovým syntetickým způsobem nezpracovaný pohled na komplikovaný vývoj celého fenoménu „hermetické lyriky“ v německojazyčné literární vědě a teorii.

Východiskem jejích úvah je teze, že literatura obecně, lyrika ale obzvlášť našemu poznání předchází, proto jsou schopny plnit i poznávací funkci. Týká se to především „obtížnějších životních okolností a událostí“ (schwierige Sachverhalte), které nejsou zcela proniknutelné (jsou „temné“) a které se odhalí teprve tehdy, „až se nám otevrou oči“, až se poučíme (s. 203). Je tedy zřejmé, že hermetické lyrice připisuje vedle funkce estetické i rozhodující funkci poznávací, kterou v této souvislosti vztahuje na bezprostřední události válečného konfliktu a holocaustu, jež nadále zůstávají prioritním (nikoli jediným) tématem německojazyčné hermetické lyriky. Takové vymezení samozřejmě zásadně podpoří myšlenku o jejím ustavení jako samostatného směru v poválečné německojazyčné literatuře. Otázkou zůstává, proč německá literatura tak pozvolna a váhavě k recepci a akceptaci tak ryze společensko-kritického akcentu této lyriky přistupovala. Autorka poznamenává, že důvodem může být (často opakovaná) nechuť německé lyriky k politice (s. 171). Ovšem taková paušalizace zřejmě neobstojí. Připomínám např. věcnost a politicko-společenskou angažovanost lyriky Nové věcnosti, výraznou sociálně-politickou lyriku Bertolta Brechta a jeho následovníků v předválečné i poválečné německé literatuře (i obou německých literatur po druhé světové válce), napadá mne i silná sociální lyrika spojená s pouličními a studentskými protesty v NSR od přelomu 60. a 70. let. Ale co je vlastně Janou Hrdličkovou v protikladu k hermetické lyrice zmiňovaná tzv. *Trümmerliteratur* či *Heimkehrerliteratur* než jistý druh společensko-politického protestu v reakci na neutěšenou realitu? Proč se však hermetická poezie neuchytila v raném poválečném kontextu, se přesto dozvíme. Publikum takovou literaturu po válečné devastaci a pocitech kolektivní národní viny nebylo schopno akceptovat. Pocity viny a studu mu bránily v jejím přijetí. Ve vzduchoprázdnu, jak Jana Hrdličková cituje Friedricha Torberga z roku 1981, totiž nelze očekávat žádný ohlas. Poražený národ, který přihlížel a účastnil se excesů nacismu, byl vděčný za politiku restaurace (*Wirtschaftswunder*), která až do přelomových 60. let směřovala ke kolektivnímu zapominání a k vytlačování neblahé minulosti z povědomí. ***Na tomto místě bych rád ocenil úsilí Jany Hrdličkové o co nejdůkladnější analýzu historických souvislostí, která s inovativní interpretací zvolených textů posouvá její habilitační spis v mezinárodním kontextu k těm nejlepším vědeckým studiím.***

I výběr jednotlivých básní tomu napovídá. Možná se dá polemizovat, proč se do výběru dostal Paul Celan a nikoli jeho krajanka Rose Ausländer, proč padla volba na Ericha Arendta a nikoli na Johannese Bobrowského (jsem ovšem velmi rád, že se do výběru dostal i autor z bývalé NDR). Autorka však možným polemickým dotazům už předem vyráží zbraň z ruky podrobným vysvětlením a zdůvodněním svého výběru, třeba tím, že pracuje s pojmem „šílené století“ (volně přeložený titul kapitoly *Žít v šíleném století*, s. 32–65), v které bio-bibliografickou metodou podává obsáhlé medailónky zvolených autorů a autorek, z nichž je patrné, proč si za příkladné dobové zástupce vybrala právě je. Tematicky se autorka, a znovu to zdůrazňuji, zásadně neodchyluje od uměleckého zachycení holocaustu, proto metodicky vychází z Adornova inovovaného pojetí hermetické lyriky z 60. let 20. století jako „odhalování skrytého utrpení subjektu“ procesem artikulace nikoli formou uzavřené sebereflexe, ale směrem ke komunikaci, dialogu s recipientem. To je metodický impuls k vlastním lyrickým analýzám a interpretacím, které tvoří vlastní vědecký přínos předložené habilitace.

Z Adornova metodického impulsu pak autorka vychází v základní části své práce, v analýzách a interpretacích zvolených básnických textů, pro které volí *metodu tzv. dvojí interpretace* (*Doppelinterpretation*, s. 171) korespondujících textů různých autorů. V prvním kroku vychází z poetické iniciace traumatizovaných autorů (židovského původu) ve dvou básních Paula Celana a Nelly Sachsové ve formě nářku v pokusech sdělit „nepředstavitelné nedostatečným jazykem“ buď evokací (Sachs), nebo inscenací (Celan). V dalším stupni se pokouší o definici tzv. poetologické básně, kdy konkrétní obraz nabývá abstraktních rysů, zaměřuje se na slovo, alegorizuje se, putuje až k pramenům významu slov, nabádá k zastavení manipulace s nimi. Třetí krok je krajinná scénérie bez člověka, hermetické básně, jež tragédii holocaustu rozšiřují o tematiku dobového atomového nebezpečí. Po bio-biografické metodě v kapitole komentovaných autorských medailónků používá Jana Hrdličková textovou analýzu kombinovanou s textovou kritikou na pozadí dobového kontextu od 40. let 20. století až po první desetiletí nynějšího století, přičemž východiskem pro lyrickou tematizaci židovského holocaustu zůstává interpretace (*Doppelinterpretation*) odborné literatury se samostatným podnětným a osobitým vědeckým komentářem, které umožňují překvapivě inovativní a neobvyklé čtení chronicky známých básní. Velmi pozitivně hodnotím rozšíření tematického záběru o další kroky (s. 206), což celou habilitaci ***činí nesmírně čtivou a svým způsobem v celém nynějším výzkumu jedinečnou.***

Předložená habilitace je v celkovém kontextu zvoleného vědeckého tématu prací vynikající v mezinárodním kontextu. Její záběr je udivující (neuvěřitelné množství sekundární literatury mohlo svádět ke zdařilé kompilaci) a ve svém výsledku vědecky přesvědčivý. Habilitace prezentuje, kriticky komentuje a podstatně rozšiřuje vědecké poznání o německojazyčné hermetické lyrice po roce 1945. ***Zvolenou metodou i vysokou stylistickou úrovní splňuje habilitační práce ty nejvyšší nároky na ni kladené. Vřele ji doporučuji k habilitačnímu řízení.***

V Praze 30. 06. 2020

prof. PhDr. Milan Tvrdlík, CSc.

